

RUSKÝ JAZYK NA STŘEDNÍ ŠKOLE

(Obecná charakteristika nového pojetí vyučování ruskému jazyku)

Nové pojetí vyučování ruskému jazyku na střední škole bylo vypracováno na základě usnesení ÚV KSČ z 23. dubna 1959, které vytyčilo požadavek provést revoluční přestavbu celého výchovně vzdělávacího systému tak, aby mládež byla lépe připravována nejen pro dnešní život, ale i pro budoucí úkoly v komunistické společnosti.

Podkladem nového pojetí jsou pokusné osnovy a učebnice pro střední všeobecně vzdělávací školu s výrobním vyučováním, obecné pojetí školy, nové pojetí vyučování ruštině na základní devítileté škole, výsledky dosavadního výzkumu, zpracované pracovníky VÚP a jiných pedagogických institucí, analýza stavu vyučování ruštině na všeobecně vzdělávací škole, studium názorů na vyučování cizím jazykům a v neposlední řadě studium sovětských pedagogických a metodických časopisů o nové koncepci vyučování cizím jazykům, zejména časopisů *Sovetskaja pedagogika* a *Inostrannyje jazyki v škole*, roč. 1958, 1959.

V novém pojetí vyučování ruskému jazyku na střední škole se vychází ze zásady spojení školy se životem, z požadavků a potřeb výstavby socialistické a komunistické společnosti a přihlíží se k přiměřenosti věkovým zvláštnostem žáků. Nové pojetí vyučování ruskému jazyku na střední škole přitom vychází z celkové koncepce všeobecně vzdělávací střední školy; střední škola je chápána v úzké souvislosti se základní devítiletou školou; stanovení cíle, úkolu, obsahu, forem a metod práce v ruštině na střední škole navazuje organicky na základní devítiletou školu.

Cíl a úkol předmětu

V učebních osnovách od r. 1945 se projevovala různá pojetí cíle vyučování ruštině. Tak v přechodných učebních osnovách z r. 1945 se zdůrazňuje, že vyučování ruštině nezáleží jen v praktickém ovládnutí jazyka, ale že má i cíl ideově výchovný. V I. části doplňků a změn Přechodných učebních osnov z r. 1946 se stanoví jednotlivé jazykové dovednosti a teprve pak cíl výchovný. V r. 1948 nastává v přechodných učebních osnovách při stanovení cíle vyučování ruštině obrat ve prospěch výchovně vzdělávacího cíle, který je položen na první místo. U jazykových dovedností, které se uvádějí až na druhém místě, se vyžaduje vedle porozumění čtenému textu i slyšenému projevu dovednost správně, samostatně a pohotově se vyjadřovat a psát. V učebních osnovách z r. 1953 se vychází rovněž nejprve z úkolu výchovně vzdělávacího. Avšak jazykové dovednosti jsou omezeny jen na čtení a porozumění čtenému textu a slyšenému projevu; pokud jde o hovor a písemný projev, je úkolem vyučování ruštině jen zabezpečit osvojení základů spisovného ruského jazyka pro jednoduché samostatné ústní i písemné vyjadřování. Zdůrazňování výchovně vzdělávacího cíle na prvním místě přispělo nepochybně k tomu, že se ve vyučování věnovala pozornost převážně mluvnici, rozboru, teoretizování a pasívním formám práce vůbec, kdežto výcvik v samostatném ústním a písemném projevu byl zanedbáván. Pokusné učební osnovy dvanáctileté střední školy z r. 1959 kladou rovněž ještě úkol výchovně vzdělávací před úkol

praktický. Přesto však napravují nedostatek osnov z r. 1953, alespoň pokud jde o jazykové dovednosti tím, že zdůrazňují i samostatné ústní a písemné vyjadřování o nejdůležitějších otázkách z probrané tematiky.

Nové pojetí vyučování ruštině na střední škole uskutečňuje zásadu spojení školy se životem především v zesílené orientaci na ovládnutí řečových dovedností a chápe ovládnutí jazyka a výchovně vzdělávací cíl v dialektické jednotě; nesnižuje úlohu základních teoretických poznatků důležitých k uskutečnění obou cílů, ale vymezuje nový poměr mezi jazykovými dovednostmi a prostředky. Rovněž klade důraz na výchovu k socialistickému vlastenectví a internacionalismu, na vytváření bratrských vztahů k lidu Sovětského svazu.

Orientace na ovládnutí řečových dovedností na prvním místě odpovídá požadavkům a potřebám socialistické a v budoucnu komunistické společnosti. Význam ruštiny jako světového jazyka z hlediska politického, hospodářského i kulturního je tu nesporný.

Ruský jazyk je mateřským jazykem národa, který první na světě svrhl ve své zemi vládu kapitalismu a vybudoval socialismus. Ruským jazykem jsou psána geniální marxistická díla V. J. Lenina. Ruskému jazyku se učí nejen z úcty a lásky k SSSR pokrokoví lidé na celém světě, v zemích kapitalistické soustavy se mu začínají učit v kursech a na školách z potřeby, kterou si vynutil obrovský rozmach sovětské vědy a techniky, především v oblasti automatizace průmyslu, výzkumu kosmického prostoru a v mírovém využití atomové energie. Sovětské úspěchy v raketové technice jsou nedostižitelné.

Ruským jazykem jsou však psána nejen díla odborné literatury z oblasti vědy a techniky, je to jazyk básníků a spisovatelů, jejichž díla jsou zařazena mezi vrcholy světové literatury; jejich znalost se stala samozřejmým požadavkem kulturního člověka.

Z těchto důvodů je třeba, aby naši žáci ovládli ve stanoveném rozsahu ruštinu jako nejdůležitější světový jazyk v soustavě cizích jazyků na všeobecně vzdělávací škole. Tím se nijak nesnižuje význam ostatních cizích jazyků, ale stanoví se jejich správný poměr k ruštině z hlediska jejich společenského významu.

Cílem vyučování ruštině na střední škole bude dosáhnout u žáků ovládnutí jazyka do té míry, aby 1. rozuměli a) původnímu přiměřeně obtížnému textu s použitím slovníku; b) mluvenému projevu v mezích probraných tematických okruhů; a aby 2. se dovedli vyjadřovat o nejdůležitějších otázkách z probrané politické, hospodářské a kulturní tematiky (zejména v ČSR a SSSR): a) ústně, b) písemně.

Vyučování ruštině v 10.—12. ročníku tak bude prohlubovat jazykové dovednosti ve čtení, v poslechu, v ústním a v písemném projevu, rozvíjet slovní zásobu a rozšiřovat poznatky z mluvnice, výslovnosti a pravopisu, získané na základní devítileté škole, při čemž těžiště vyučování bude v rozvoji porozumění čtenému textu a v samotném ústním projevu.

S cílem ovládnout jazyk je na střední škole ve vyučování ruštině těsně spjat cíl výchovně vzdělávací. Vyučování ruštině napomáhá plnit úkoly komunistické výchovy žáků, působí na jejich všestranný rozvoj po stránce rozumové, ideové, mravní i estetické. Poznávání a srovnávání jevů ruského jazyka s jevy mateřského jazyka, zejména ve slovní zásobě a mluvnici, rozvíjí jejich logické a abstraktní myšlení. Na základě četby sovětských novin a odborných časopisů se žáci seznamují s budováním komunismu v SSSR, se životem a prací sovětských lidí, s jejich úsilím o zajištění míru, s jejich úspěchy na poli vědy, techniky a kultury. Poznatky získané touto četbou se stávají základem přímého přejímání sovětských zkušeností

z výstavby socialismu a komunismu především z oblasti výrobní praxe. Četbou ukázek z krásné literatury získávají žáci představy o myšlenkovém bohatství a kráse ruské/klasické a sovětské literatury a obohacují tak své estetické cítění.

Obsah předmětu

Nové pojetí zdůrazňuje v obsahu vyučování ruštině na střední škole základní učivo, tj. jazykové dovednosti, jež jsou cílem vyučování, a jazykové prostředky. V dosavadním pojetí se zdůrazňoval především význam jazykových prostředků, tj. slovní zásoby, mluvnice, výslovnosti a pravopisu, o dovednostech se mluvilo jen velmi obecně. Tím se stalo, že také učebnice i učitelova práce ve třídě se soustředily na procvičování slovní zásoby a zejména mluvnice, zatímco hovor a porozumění čtenému textu byly zanedbávány. Tento paradox, totiž že prostředek se stal cílem vyučování, se snaží nové pojetí odstranit tím, že kladě důraz na jazykové dovednosti, jejichž pěstování se musí stát těžištěm vyučování ruštině na střední škole a určuje tak jejich poměr k slovní zásobě a mluvnici, výslovnosti a pravopisu, jež jsou prostředky nezbytnými k ovládnutí jazyka. Tento poměr ve prospěch jazykových dovedností je základní a určující pro nové pojetí. Kromě toho však je třeba vymezit vztahy mezi jednotlivými jazykovými dovednostmi a mezi jednotlivými jazykovými prostředky. Je to především vztah mezi aktivními a receptivními dovednostmi, tj. vztah mezi čtením a poslechem na straně jedné a hovořením a psaním na straně druhé. Nové pojetí vyžaduje, aby tento vztah byl vyvážený, zejména pokud jde o hovor a čtení. U jazykových prostředků půjde rovněž o rovnoměrnost vztahu především mezi slovní zásobou a mluvnici.

Podle nového pojetí je obsahem vyučování ruštině na střední škole další rozvoj a prohlubování jazykových dovedností a prostředků získaných v základní devítileté škole.

Jazykové dovednosti. Ve čtení v 10.—12. ročníku se pěstuje rozvoj takových dovedností a návyků, které by žákům po absolvování střední školy poskytl dostatečnou základnu pro další studium na vysokých školách i pro samostatné studium ruštiny, pro možnost číst v originále literaturu beletristickou i odbornou. Současně s pěstováním syntetického čtení je nutno vštěpovat žákům dovednosti a návyky čtení a porozumění čtenému na složitějších textech, obsahujících lexikální a mluvnické jevy charakteristické pro knižní styl. Žák se musí naučit samostatně pracovat s textem v originále, musí dále rozvíjet dovednosti získané v základní devítileté škole v systematické práci se slovníkem a v logickém odhadu významu neznámých slov podle kontextu a na základě znalostí o tvoření slov a mluvnických analogií.

Hlavním prostředkem rozvoje čtení a porozumění čtenému textu je čtení úryvků, popřípadě kratších děl z ruské i sovětské literatury, četba novin, časopisů a odborné literatury podle zájmu žáků (který se řídí zpravidla jejich výrobní praxí), jež přispívá k aktualizaci vyučování, k zvyšování zájmu o ruštinu a napomáhá i polytechnickému vzdělání.

Literární čtení v novém pojetí vyučování ruštině na střední škole nabývá jiné funkce, odlišné od předchozího pojetí, které v podstatě podávalo zestručnělý a upravený systém vysokoškolského výkladu ruské a sovětské literatury, podle něhož se žáci učili o literatuře, místo aby ji četli a poznávali. Chronologický postup při probírání ukázek z klasické ruské a sovětské literatury je zachován i v pokusných osnovách. Snížení počtu hodin na dvě hodiny týdně si vyžádalo rozvržení klasické ruské literatury do 10. a 11. ročníku, sovětská literatura zůstává ve 12.

ročníku. Je otázka, zdali je správné, že se naši žáci seznamují s ukázkami ruské klasické literatury, líčícími poměry ruského samoděržaví po dva roky a pouze v jednom roce, kdy je vyučování ještě zkráceno pro zkoušku dospělosti, poznávají literaturu sovětskou. Toto rozvržení nepochybně neodpovídá novému pojetí vyučování ruštině, které vychází ze zásady spojení školy se životem; orientuje se příliš na starší dobu a věnuje málo pozornosti literatuře současné. Poměr ukázek z ruské klasické a sovětské literatury by se měl změnit ve prospěch ukázek ze sovětské literatury, neboť žáci mají sice získat určitou informovanost o klasické ruské literatuře, ale především se mají seznámit s ruskou literaturou socialistickou a prostřednictvím ní poznávat sovětského člověka a jeho prostředí.

Jednou z hlavních forem ovládnutí jazyka je samostatný ústní projev. Vyučování ruštině na střední škole tu navazuje na znalosti žáků ze základní devítileté školy, prohlubuje jejich dovednost v hovoru a rozvíjí ji na vyšší úrovni. Pěstování samostatného ústního projevu klade zvláštní nároky na slovní zásobu a mluvnické učivo, které musí být vybráno především se zřetelem k aktivnímu osvojení jazyka, k formám a metodám práce. Pro rozvoj dovednosti samostatně se vyjadřovat je důležité nejen si osvojit určitý jazykový materiál, ale i umět ho užívat a kombinovat podle dané situace. Proto se nácvik hovoru soustředí především na osvojení typických větných konstrukcí a frazeologických obrátů v ruštině a neomezí se jen na samostatné procvičování slovní zásoby a mluvnického učiva. Značnou měrou přispívá k rozvoji ústního projevu memorování básní, písní a vhodně vybraných úryvků z krásné prózy. Základní formy ústního projevu, jimiž jsou monolog a dialog, se rozvíjejí na základě dovedností získaných v základní devítileté škole především ve vyprávění, besedách, referátech a diskusích, jichž se mohou aktivně účastnit všichni žáci. Konverzační témata navazují na tematiku probíranou na základní škole, avšak na vyšší úrovni, odpovídající potřebám společnosti i věkovým zvláštnostem žáků. Tato témata obrazy život socialistické společnosti v ČSR i SSSR v plné šíři, zahrnují oblast politickou, hospodářskou i kulturní. Tak se ústní projev rozvíjí např. na tématech: československé a sovětská mládež, československo-sovětské přátelství, společenské zřízení u nás a v SSSR, péče o zdraví, práce a povolání, průmysl, zemědělství, turistika, kulturní život atd.

Pro ovládnutí jazyka je důležité dosáhnout dovednosti porozumět ruštině poslechem. Tato dovednost se v dosavadní škole téměř neuplatňuje přesto, že její využití v praktickém životě je velmi významné, např. při poslechu rozhlasu, přednášek, filmu atd. Kromě toho má veliký význam při rozvoji samostatného ústního projevu, neboť na porozumění slyšenému závisí schopnost rychlé reakce, při dialogu a zejména při tlumočení. Nácvik poslechu se v novém pojetí provádí systematicky i na střední škole, kde má učitel možnosti předčítání především z beletristických ukázek ruské klasické i sovětské literatury. Přitom je vhodné zapojit do vyučování technické pomůcky, rozhlas, gramofon, magnetofon, a dbát toho, aby si žáci od počátku navykali kromě poslechu přednesu svého učitele i na poslech cizích hlasů.

Pěstování dovednosti samostatného písemného projevu v ruštině úzce souvisí s rozvojem samostatného ústního projevu. Do jisté míry se stává jeho písemnou formou. Nové pojetí zdůrazňuje především dopisování, které má při uskutečňování zásady spojení školy se životem veliký význam. Tisíce našich chlapců a děvčat si dopisují s mládeží Sovětského svazu i ostatních lidově demokratických zemí právě prostřednictvím ruského jazyka. Dosud však toto dopisování probíhalo živelně. Nové pojetí zapojuje dopisování jako jednu z neaktivnějších forem samostatného písemného projevu, která zvyšuje zájem žáků o ruštinu, neboť jim ukazuje

konkrétně smysl jejich učení, jeho přímý praktický důsledek. Dopisování se sovětskou mládeží umožňuje využití různých jiných forem písemného projevu, např. blahopřání, poděkování, sdělení, životopis, popis prostředí, školy, rodiny, města, vesnice, různých životních situací apod.

Jazykové prostředky. Slovní zásoba na střední škole navazuje na slovní zásobu základní devítileté školy, rozšiřuje a doplňuje lexikální okruhy z 2. stupně. Výběr slovní zásoby se řídí především cílem vyučování ruštině na střední škole, je veden z hlediska aktivního i receptivního ovládnutí jazyka. Je třeba, aby žák na střední škole si osvojil v ruštině dostatečný počet slov a vazeb potřebných k hovoru na témata z politického, hospodářského i kulturního života u nás i v SSSR. Kromě toho by se však měla slovní zásoba obohacovat o slova a vazby potřebné pro porozumění čtenému textu beletristickému i odbornému. Pozornost se věnuje slovům z výrobně technických odvětví, aby žáci mohli hovořit a psát o práci, kterou vykonávají v daném výrobním oboru a seznamovat se s odbornými články, jež mají vztah k jejich výrobní práci. Počet slov z výrobně technických odvětví však musí být rovnoměrně vyvážen slovy z jiných odvětví lidské činnosti, neboť je třeba, aby vybraná slovní zásoba pro střední školu obrazla život socialistické společnosti všestranně, po stránce kulturní, politické i hospodářské.

Nové pojetí vyučování ruštině na střední škole počet slov nezvyšuje, neboť vychází z předpokladu, že při dvou hodinách týdně je tento počet maximální, přihlídneme-li současně i k obtížím plynoucím z nového, především literárního učiva.

Mluvnické učivo navazuje rovněž na poznatky získané v základní devítileté škole, která v podstatě doplňuje základním učivem neproduktivních mluvnických jevů morfologických a učivem syntaktickým. Je to jazykový prostředek nezbytný k získání dovednosti a návyků ve čtení, hovoru, poslechu i v písemném projevu a z tohoto hlediska je třeba i chápat funkci mluvnického učiva ve vyučování ruštině na střední škole. Ve vyučovacím procesu je především prostředkem. Výběr mluvnického učiva se podřizuje hlavně potřebě porozumění čtenému textu a slyšenému projevu na straně jedné (receptivní) a potřebě samostatného ústního a písemného projevu na straně druhé (aktivní). S tím souvisí i způsob zpracování tohoto učiva.

Učivo z výslovnosti se na střední škole již nerozšiřuje, pouze se opakuje a prohlubují poznatky ze základní devítileté školy, dovednosti vypěstované ve výslovnosti na základní škole se převádějí v 10.—12. ročníku v návyky správné výslovnosti.

Učivo z pravopisu se doplňuje v souvislosti s probíráním mluvnického učiva, opakuje a prohlubují se dovednosti získané na základní devítileté škole. Na konci střední školy se pravopisné učivo uvádí do systematického přehledu.

Organizační formy, metody, postupy

Stanovení požadavku ovládnout jazyk jako cíl vyučování ruštině na střední škole a vymezení funkce jazykových dovedností a prostředků ve vyučovacím procesu znamená současně i změnu nejen v obsahu, jak jsme uvedli, ale i změnu vyučovacích forem, metod a postupů.

Především bude třeba užívat účinných forem práce, vést žáky k aktivitě, k samostatnosti v práci. Důležité je vyřešit správně poměr analytického a syntetického postupu práce. Dosavadní převážně pasivní způsob práce v ruštině na střední škole, který se vyznačoval přemírou teorie a analýzy, což vyplývalo ze zaměření

vyučování na mluvnické učivo a literární historii, je nutno nahradit více syntetickým postupem práce. Z toho vyplývá i nové uplatnění didaktických zásad, především zásady uvědomělosti, zejména pokud jde o funkci mateřského jazyka ve vyučování ruštině, o překladové a bezpřekladové formy práce. Pro samostatný ústní projev je důležitá přesná a bezpečná znalost významu slov, takže překlad tu má své oprávnění. Avšak při pěstování dovednosti porozumět čtenému textu by měly na střední škole převažovat postupně bezpřekladové formy práce, vedoucí žáky k samostatnosti, nikoliv jak tomu bylo dosud, kdy se mechanicky užívalo neustálého srovnávání s mateřským jazykem, které bylo náročné na čas, nedávalo možnost pěstovat logický odhad významu slov a pracovat se slovníkem a ubíralo tím vyučování ruštině značně na zajímavosti.

Neméně důležité bude důsledné využití zásady názornosti, která byla dosud ve své konkrétní formě při vyučování ruštině značně opomíjena. Jde především o využití diafilmu, obrazů, gramofonu, magnetofonu, filmu a rozhlasu, zejména pro rozvoj dovednosti v hovoru a poslechu.

Velký význam pro zlepšení vyučování ruštině na střední škole bude mít i vyřešení správné klasifikace výsledků práce žáka a s tím i souvisejícího problému špatného prospěchu žactva v ruštině.

Otázka klasifikace souvisí se stanovením cíle a úkolu ve vyučování ruštině na střední škole. Je-li cílem ovládnout jazyk a úkolem rozvoj dovedností v porozumění čtenému textu, poslechu, hovoru a písemném vyjadřování, znamená to, že hodnocení se zaměří na výsledky, jakých bylo v rozvoji těchto dovedností dosaženo. Přitom se ovšem přihlíží k znalostem slovní zásoby a mluvnického učiva, avšak se zřetelem k tomu, že to jsou především prostředky k dosažení cíle, že tedy těžiště hodnocení nespočívá jen v tom, jak se jim žák naučí, nýbrž hlavně v tom, jak žák dovede porozumět čtenému textu, hovořit, rozumět slyšenému projevu a vyjadřovat se písemně. Tento způsob hodnocení má i psychologický význam, neboť umožňuje žákům pochopit úlohu slovní zásoby a mluvnice ve vyučování ruštině a ukazuje jim konkrétně cíl jejich práce.

Nové pojetí klasifikace musí ovšem najít svůj odraz i v závěrečné zkoušce dospělosti. Bude třeba upustit od tradičního zkoušení mluvnice a literární historie, vedoucí k tomu, že se žáci mechanicky učili zpaměti životopisy, rozborů děl, pravidla a paradigmata. Těžiště zkoušky by mělo spočívat v zjištění, jak se žáci dovedou pohotově ústně vyjadřovat, ať už na téma konverzační nebo ve formě vyprávění o čteném díle klasické ruské nebo sovětské literatury, o viděné nebo slyšené divadelní hře či filmu, a v zjištění, jak jsou žáci schopni porozumět čtenému textu s pomocí slovníku.

Podmínky práce. Splnění úkolů stanovených v novém pojetí vyučování ruštině na střední škole je závislé na objektivních i subjektivních podmínkách práce. K objektivním podmínkám práce patří počet hodin, počet žáků ve třídě, úroveň jejich znalostí, osnovy, učebnice, k subjektivním podmínkám patří učitel, jeho jazyková a metodická příprava.

Počet hodin ruštiny na střední škole podle pokusného učebního plánu je omezen na dvě hodiny týdně. Pro jazykové vyučování je to minimální počet hodin, není pochyb o tom, že to pro ruštinu na střední škole znamená značné oslabení. Vzhledem k celkovému rozsahu počtu hodin učebního plánu je třeba tento problém řešit účinnými formami práce a dělením tříd. Malý počet žáků ve třídě umožňuje lepší rozvoj jazykových dovedností, zejména samostatného ústního projevu. Kromě toho má učitel větší možnost individuálního přístupu k žákům, což je při jazykovém vyučování zvláště důležité.

Osnovy a učebnice musí být zpracovány podle nového pojetí se zřetelem k potřebám společnosti i se zřetelem k věkovým zvláštnostem žáků.

Nové pojetí vyučování ruštině na střední škole klade na učitele značné nároky, zejména pokud jde o důraz na hovorovou stránku jazyka. Učitel ruštiny vedle jazykových a metodických znalostí musí mít dobrý vztah k Sovětskému svazu, musí sledovat sovětské politické a kulturní aktuality a musí se dobře orientovat ve výrobním odvětví, v němž jeho žáci budou pracovat. Má přehled odborné sovětské literatury knižní i časopisecké, aby mohl vést žáky k vlastní zájmové četbě a včas je informovat o sovětských novinkách nejen ze světa kulturního a politického, ale i z oblasti vědy a techniky.

Koordinace s jinými předměty. V novém pojetí vyučování ruštině na střední škole není koordinace s jinými předměty problémem. Pokud jde o koordinaci se zeměpisem, dějepisem a přírodními vědami, přinášejí učebnice články tematicky přiměřené věku žáků a jejich znalostem. Pokud jde o koordinaci s češtinou, nové pojetí se v literatuře soustřeďuje na četbu, nikoliv na literární historii, proto bude literární čtení v ruštině buď doplňovat poznatky získané z přehledu světové literatury v češtině, nebo naopak, čeština bude moci využít znalostí žáků z četby ruské a sovětské literatury k prohloubení poznatků o světové literatuře.

Učební osnovy

Zásadní důsledky vyplývající z nového pojetí vyučování ruskému jazyku. V učebních osnovách se nové pojetí bude odrazet v úvodních poznámkách, v rozpracování jednotlivých dovedností co do rozsahu i obsahu, ve výběru slovní zásoby a mluvnického učiva pro jednotlivé ročníky. Úvodní poznámky by měly obsahovat cíl, úkol a obsah vyučování ruštině na střední škole, základní formy, metody a postupy práce, jak jsou obsaženy v první kapitole.

V osnově pro jednotlivé ročníky by měly být na prvním místě rozpracovány a přesně vymezeny požadavky na dovednost porozumění čtenému textu a slyšenému projevu, na dovednost hovoru a samostatného písemného projevu; na druhém místě by měly být stanoveny lexikální okruhy pro slovní zásobu a obsah i rozsah mluvnického učiva, popřípadě učiva z výslovnosti a pravopisu. Zvláštní místo zaujímá literární čtení, které je pro ovládnutí jazyka prostředkem, avšak současně cílem, neboť poskytuje žákům poznatky o ruské klasické i sovětské literatuře.

Konkrétní důsledky ve vztahu k pokusným osnovám. Pokusné osnovy byly zpracovány především se zřetelem k věkovým zvláštnostem žáků. I když se při výběru základního učiva přihlíželo k hledisku společenské potřebnosti, zejména u slovní zásoby a mluvnice, přece pokusné osnovy nepostihují v plné šíři zásadu spojení školy se životem. Především bude třeba nově formulovat cíl vyučování ruštině a metody práce potřebné k jeho dosažení. V jednotlivých ročnících se nově a konkrétně rozpracují požadavky na dovednosti ve čtení a porozumění čtenému textu, v poslechu, v ústním a v písemném projevu, stanoví se lexikální okruhy pro samostatný ústní projev, zrevizují se požadavky na slovní zásobu, výslovnost, mluvnici a pravopis a určí se tematika literárního čtení. Bylo by také potřebné vymezit časový poměr mezi rozvojem jazykových dovedností a jazykových prostředků, který by mohl být na střední škole již 2 : 1 ve prospěch dovedností a současně stanovit poměr mezi nácvikem samostatného ústního projevu a literárním čtením, který by mohl být ve všech ročnících 1 : 1.

Pokud jde o dovednost číst a porozumět čtenému textu, bude třeba, aby žák byl schopen zběžně číst ruský text se známou tematikou a pochopit jeho obsah, aby

dovedl odhadnout význam neznámých slov na základě kontextu nebo na základě probraných pravidel o tvoření slov, mluvnické apod., a aby dovedl zběžně užívat slovníku.

V samostatném ústním projevu budou již na střední škole převládat náročnější formy, jako např. informace, zprávy, referáty, besedy, diskuse, tlumočení apod. Rovněž v samostatném písemném projevu, ať už ve formě dopisu, oznámení, popisu, obsahu čteného díla nebo filmu, divadelní hry apod. bude třeba určit vzestupnou tendenci stále rozvinutějšího vyjadřování žáků.

V dovednosti porozumět slyšenému projevu se vymezí formy poslechu, např. přímý poslech přednášky, četby, z magnetofonu, gramofonu, školního rozhlasu, radia apod., a jeho tematika.

Výběr slovní zásoby bude navazovat na slovní zásobu základní devítileté školy a dále ji rozvíjet především se zřetelem k požadavkům na čtení a hovor. Přitom část slovní zásoby bude variabilní, neboť její výběr se bude řídit regionálními podmínkami, zejména pokud jde o tematiku práce na závodech, v JZD, státních statcích apod.

Lexikální okruhy, které by měly být rozvrženy do jednotlivých ročníků, v podstatě doplní lexikální okruhy základní devítileté školy, ovšem již na vyšší úrovni, např. to bude turistika, zdravotnictví, mimoškolní zájmy žáků, průmyslová a zemědělská výstavba v ČSR, ČSM a Komsomol atd.

Výběr mluvnického učiva v pokusných osnovách pro střední školu odpovídá požadavkům nového pojetí, neboť se omezil na jevy nezbytné pro hovor a porozumění čtenému textu. Pokud jde o výslovnost a pravopis, spočívá v 10.–11. ročníku těžiště především v upevňování dovedností získaných na 2. stupni a převádění těchto dovedností v návyky.

Řešení literárního čtení v pokusných osnovách neodpovídá požadavku spojení školy se životem, ani věkovým zvláštnostem žáků. V 10. ročníku se začíná učivem žákům tematicky vzdáleným, jazykově náročným, zatímco se současnou literaturou sovětskou se seznamují až v posledním ročníku. Není sporu o důležitosti a významu ruské klasické literatury pro naši mládež jak z hlediska ideové výchovného, tak z hlediska estetického, avšak v daných podmínkách nelze zůstat při tradičním postupu z doby, kdy se na vyučování ruštině kladly jiné požadavky a kdy ruština měla na střední škole čtyři hodiny týdně.

Zásadně je možno řešit postup při literárním čtení dvojím způsobem. Jednak je možné ponechat dosavadní chronologický postup, zejména při četbě ruské klasické literatury, a v 10. ročníku seznámit žáky s dílem A. S. Puškina, N. V. Gogola, L. N. Tolstého, A. P. Čechova. V 11. ročníku by začala četba z díla M. Gorkého a sovětských spisovatelů, při čemž by se mohlo přihlížet spíše k tematickému řazení. Tato četba by pokračovala ve 12. ročníku až do konce I. pololetí, ve zbývajícím čase by žáci získali přehled o ruské klasické literatuře a o literatuře sovětské. Tím se posiluje znalost sovětské literatury.

Chronologický postup vyhovuje vědeckému systému, avšak dostává se někdy do rozporu s hlediskem pedagogickým, zejména pokud jde o zřetel k věkovým zvláštnostem žáků. Nelze pochybovat o tom, že četba Evžena Oněgina se setká s jiným pochopením u žáka sedmáctiletého nežli u žáka patnáctiletého. A zde je právě druhá možnost postupu v literárním čtení, že by totiž v 10. a 11. ročníku žáci četli sovětskou literaturu počínaje M. Gorkým, zatímco s ruskou klasickou literaturou by se seznámili až ve 12. ročníku.

Nové řešení literárního čtení si vyžádá i revizi výběru autorů a ukázek z jejich tvorby. Dosavadní výběr literárních úryvků byl převážně zaměřen na hrdinství

a obětavost ruských a sovětských lidí, ukazoval jejich vřelý vlastenecký cit, svobodomilovnost, nesmiřitelný postoj k nepříteli i jejich hluboké lidství, málo však seznamoval s životním a pracovním prostředím sovětského člověka v době budování socialismu a komunismu. Bylo by nadále jednostranné ukazovat jen, jak sovětský člověk umí bojovat, trpět a obětovat se, naše mládež musí také poznávat, jak umí pracovat, žít, radovat se ze života, snít a své touhy a sny uskutečňovat. Je zaznamenán rozhovor M. Gorkého a V. I. Lenina o novém divadelním obecenstvu. Gorkij zastával názor, že toto obecenstvo potřebuje pouze hrdinství, avšak Lenin tvrdil, že „potřebuje i lyriku, potřebuje Čechova, potřebuje životní pravdu“. Tento názor je hluboce pravdivý a nevztahuje se jen na divadelní obecenstvo, platí i pro čtenáře. A tím více platí pro čtenáře mladé.

Další postup v přípravě osnov. Poněvadž byly již na základě pokusných osnov vypracovány učebnice, je třeba v současné době provést revizi těchto osnov z hlediska zásady spojení školy se životem a upravit je zejména ve formulaci cíle a ve zpřesnění požadavků na jazykové dovednosti. Perspektivně by bylo možné uvažovat o realizaci uvedeného návrhu na jiné časové rozvržení literárního čtení jako pokusné varianty osnov.

Učebnice

Zásadní důsledky vyplývající z nového pojetí vyučování ruskému jazyku. Učebnice ruštiny na střední škole obsahují učivo jazykové a literární. Učivo dosavadních osnov bylo rozděleno do učebnice jazykové a zvlášť do literární, zatímco v pokusných učebnicích je obojí učivo sloučeno. První způsob byl zdůvodněn tím, že literárního učiva bylo poměrně hodně, vedle rozsáhlých teoretických výkladů i mnoho úryvků, takže bylo nutno ponechat toto učivo ve zvláštní učebnici. Naproti tomu v pokusných učebnicích došlo k značné redukci jak učiva literárního, tak mluvnického, takže bylo možno ponechat obojí učivo v jedné učebnici. Vzniká však otázka, zdali by se v budoucnu neměla vydat chrestomatie v pěkné vazbě s dobře vybranými ukázkami ruské klasické a sovětské literatury, s medailonky předních představitelů těchto literatur a bohatě vybavenou uměleckými ilustracemi. Žáci by tak dostali do rukou hodnotnou knížku, která by se mohla stát základnou jejich zájmu o ruskou a sovětskou literaturu a učitelé by získali možnost výběru četby podle úrovně znalostí třídy. Pokud jde o jazykovou učebnici, je zde možnost dvojího řešení. Je možné ponechat pro každý ročník učebnici, která by slučovala učivo pro samostatný ústní a písemný projev, slovní zásobu, mluvnici, výslovnost a pravopis ve formě konverzačních konstrukcí, výchozích textů, výkladů a cvičení. Je však také možné uvažovat o vydání jedné učebnice pro všechny tři ročníky, která by shrnula v systém veškeré učivo z mluvnice, výslovnosti a pravopisu a obsahovala současně oddíl cvičení zaměřených na hovor a porozumění. Kromě této učebnice by mohli žáci střední školy mít Konverzaci, obsahující tematiku všech tří ročníků.

Takovým způsobem by získali žáci 10.—12. ročníku tři užitečné knihy, které by jim spolu se slovníkem i po ukončení střední školy byly platnými pomocníky v dalším vzdělávání a současně pomocí těchto učebnic by u nich učitelé již na střední škole mohli rozvíjet dovednost samostatného studia, tolik potřebnou nejen na vysoké škole, ale i v praktickém životě.

Stanovisko k pokusným učebnicím. Pokusná učebnice pro 10. ročník byla vypracována v podstatě ještě podle tradičních hledisek. Má část jazykovou a část literární. V jazykové části jsou lekce s výchozími texty, mluvnickým výkladem, cvičeními

a konverzačními oddíly, které jsou novým prvkem v našich jazykových učebnicích a znamenají velký přínos pro rozvoj samostatného ústního projevu.

V pokusných učebnicích pro poslední dva ročníky byla již navržena koncepce, která je novému pojetí bližší. Učebnice se více soustřeďují na hovor a literární čtení, od výchozích jazykových textů, vedoucích k pasivním formám práce bylo upuštěno. Literární čtení je však uvedeno v tradičním chronologickém systému, který neodpovídá pedagogickým požadavkům a časovému rozvržení ruské klasické a sovětské literatury je nepřiměřený.

Je nepochybné, že pokusné učebnice ruštiny pro střední školu znamenají další pokrok ve vývoji, z hlediska věkových zvláštností žáků jsou přiměřenější nežli učebnice dosavadní a odpovídají více potřebám a požadavkům společnosti. Jejich výzkum a zkušenosti učitelů z praxe ukáží jejich faktické přednosti i nedostatky. Bylo by však dobré, kdyby se perspektivně uvažovalo o realizaci uvedených návrhů, které nabízejí jinou možnost řešení učebnice ruštiny na střední škole a mohly by být rovněž zavedeny pokusně.

Pomůcky

Důležitou složkou jazykového vyučování jsou pomůcky jak názorné, tak technické. Na každé střední škole má být dobře vybavený kabinet ruského jazyka, který je zásoben knižním i časopiseckým odborným materiálem ke čtení, dobrou beletristickou knihovnou, dostatečným počtem školních slovníků, aby s nimi mohli žáci systematicky pracovat, a obrázkovým materiálem sloužícím jednak pro konverzaci, jednak pro literární čtení (portréty, obrazy ruských mistrů ap.). V nejbližší době bude nezbytně třeba sestavit seriály gramofonových desek určených pro nácvik výslovnosti, pro konverzační využití, pro poslech a pro nácvik písní a recitaci básní i vhodných úryvků krásné prózy. Kromě toho bude zejména literární čtení vyžadovat diafilmy, popřípadě filmy, které by žáky seznamovaly se životem a prostředím význačných spisovatelů, malířů a skladatelů i s jejich stěžejními díly. Učitelé ruštiny mají mít na škole k dispozici magnetofon, který v budoucnu nesmí v jazykovém vyučování chybět především při pěstování dovednosti porozumět slyšenému projevu, při nácviku výslovnosti i při využití konverzačním.

Vypracováním návrhu na vybavení kabinetu ruského jazyka včetně názorných a technických pomůcek by se měla zabývat odborná komise ruského jazyka při VÚP. Bylo by vhodné, kdyby vedle posuzování učebnic tato komise vypracovala návrhy na série obrazového materiálu pro konverzaci a pro literární čtení, návrhy na diafilmy, filmy i návrhy na gramofonové desky, neboť obojí činnost by spolu úzce souvisela a nebylo by nutné vytvářet pro pomůcky v ruštině zvláštní komisi.

Školská praxe

Metodické příručky. Nové pojetí vyučování ruštině realizované v osnovách a v učebnicích bude nepochybně vyžadovat i vypracování nových metodických příruček pro učitele. Bylo by dostačující, kdyby pro střední školu byla vypracována jedna metodická kniha, která by měla část jazykovou, literární a oddíl věnovaný užití názorných a technických pomůcek, zahrnující v podstatě všechny tři ročníky. Její charakter by však měl být odlišný od dosavadních metodických příruček, obsahujících převážně schematické návody, měla by poskytovat větší možnost pro tvořivou práci učitele.

Příprava učitelů v praxi. Učitelé ruštiny by měli být na nové pojetí vyučování

ruštině připravování ve zvláštním školení, např. formou prázdninových kursů, v nichž by se seznamovali především s metodami, formami a postupy práce podle nových osnov a učebnic a prohlubovali by své znalosti ruštiny, především pokud jde o hovorovou stránku. Školení by mohli organizovat a zajišťovat metodici krajských pedagogických ústavů.

Příprava učitelů na vysokých školách. Rovněž příprava učitelů ruštiny na filologických fakultách bude vyžadovat revizi v tom směru, připravuje-li dostatečně učitelský dorost na školní praxi, zejména zdali poskytuje dostatečné a vhodné možnosti ústního jazykového výcviku především z hlediska zásady spojení školy se životem, vyučování s výrobní prací.

Návrh nového pojetí nevyčerpává všechnu problematiku spojenou s vyučováním ruštině na střední škole a nezdůvodňuje ji hlouběji teoreticky. Do diskuse uvádí jen základní problémy související především s uplatňováním zásady spojení školy se životem, vyučování s výrobní prací. Úplná realizace nového pojetí bude úkolem dlouhodobým, neboť v průběhu jeho uskutečňování bude třeba postupně řešit řadu problémů vyplývajících z nového pojetí, které si vyžádají delšího studia a výzkumu na školách. Bylo by však také užitečné vyzkoušet co nejdříve v praxi navrhované změny v osnovách, zejména obě varianty literárního čtení, nové formy, metody a postupy práce i nový systém učebnic.

Literatura

1. Usnesení ÚV KSČ *O těsném spojení školy se životem a o dalším rozvoji výchovy a vzdělání, v ČSR.* Vydal ÚV KSČ, Praha, 1959.
2. J. Hendrych, *Za výchovu a vzdělání v komunistickém duchu*, referát na zasedání ÚV KSČ. Vydal ÚV KSČ, Praha, 1959.
3. O. Chlup, *Přestavba školy v současné etapě budování socialismu*, Pedagogika 3, 1959.
4. B. Kujal, *Všeobecně vzdělávací škola z hlediska spojení výchovy a vyučování s výrobní prací* Pedagogika 3, 1959.
5. *Pokusné učební osnovy ruštiny pro dvanáctiletou střední školu*, SPN, Praha, 1959.
6. St. Mařan, *Střední všeobecně vzdělávací škola*, rukopis, archiv VÚP.
7. V. Čícha, *K celkovému pojetí vyučování ruštině podle zásady spojení školy se životem a výrobní prací*, Ruský jazyk 7, 1959.
8. *Návrh učebních osnov pro střední školy*, Praha, SN, 1933.
9. *Přechodné učební osnovy pro školy obecné, měštanské a střední*, Praha, SN, 1945.
10. I. část doplňků a změn *Přechodných učebních osnov*, Praha, SN, 1946.
11. *Přechodné učební osnovy pro 4.—8. tř. gymnasií a reál. gymnasií*, Praha, SN, 1948.
12. *Učební osnovy ruského jazyka pro jedenáctiletou střední školu*, Praha, SPN, 1953.
13. *Zákon o upevňování svazku školy s živností a o dalším rozvoji systému národního obrazování v SSSR*, Sovetskaja pedagogika 2, 1959.
14. *Rabotniki národního obrazování o realizaci Zakona o přestavbě školy*, Inostrannyje jazyki v škole 2, 1959.
15. *Za korekce uložení předpovědi inostranných jazyků*, Inostrannyje jazyki v škole 3, 1959.
16. N. J. Kudrjašov, *Literatura v nové škole*, Sovetskaja pedagogika 3, 1959.
17. S. G. Strumilin, *Cesty ke komunismu*, SNPL, Praha, 1959.

Анна Мария Эфенбергерова

Русский язык в средней школе

Новая концепция преподавания русского языка в средней школе реализует принцип связи школы с практической жизнью прежде всего путем установления цели, содержания, организационных форм, методов и приёмов работы,

которые определяет с точки зрения требований и потребностей социалистического общества и в соответствии с возрастными особенностями учеников. При установлении цели обучения русскому языку в средней школе подчеркивается достижение способности понять прочитанный текст и прослушанную речь, а также и способности самостоятельно выражать устно и письменно свои мысли. Усиленное стремление к овладению языковыми умениями отражается и в ограничении объема учебного материала при установлении взаимного соотношения между языковыми умениями и языковыми средствами. При этом предлагается решение вопроса преподавания литературы, новая система учебников, пособий и методических приёмов. Новая концепция содержит и рекомендацию оценки знаний учеников и решение вопроса выпускного экзамена на аттестат зрелости, отвечающего принципу связи школы с жизнью.

Anna Marie Effenbergerová

The Russian Language in the Secondary School

The new conception of the teaching of Russian in the Secondary School realizes the principle of bringing school close to life above all in the objective, the content, the organizational forms, the methods and the procedures of work, which are determined from the viewpoint of the requirements and needs of the socialist society and from the viewpoint of the appropriateness to the age characteristics of the pupils. In setting forth the objective of the Russian language teaching in the Secondary School stress is laid on the acquisition of the skill to understand the written text as well as the spoken word, and the skill to write and speak independently. Greater concentration on mastering the language skills is also reflected in the delimitation of the content of instruction especially as regards laying down the relation between language skills and language means. What is being suggested is the solution of literary reading, a new system of textbooks, aids, and methodical handbooks. In the new conception a proposal is put forward even for a new way of assessing the pupils' knowledge and for handling the School Leaving Examination (i. e. G. C. E. Advanced Level) in such a way as corresponds to the principle of connecting school with life.